

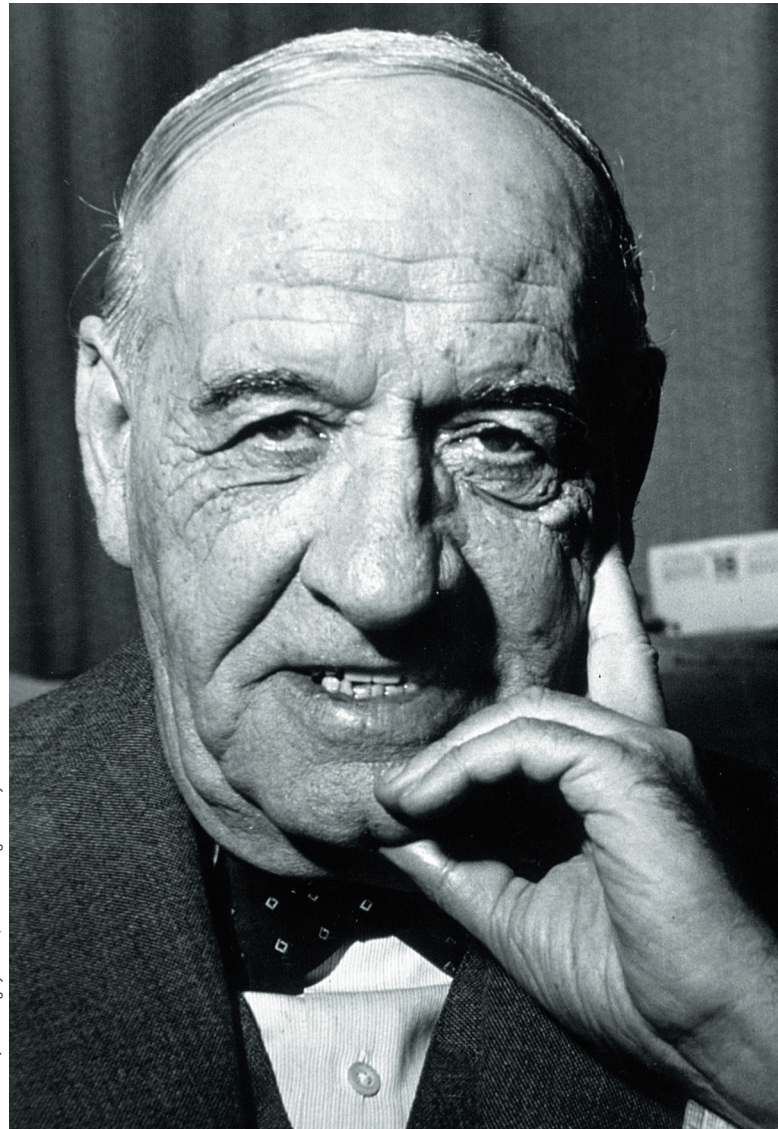
ORTEGA I LA TECNOMEDICINA

Enric J. Novella

Vivim temps d'incertesa i nerviosisme, i una bona mostra d'aquesta inquietud que travessa el món de la cultura i el pensament és el renovat interès que desperta avui dia l'esforç per copsar els trets diferencials de la nostra època i aprofundir en la crítica cultural del present. Sense dubte, aquesta tasca representa un dels exercicis més constants i paradigmàtics d'una modernitat marcada per la reflexivitat i la pèrdua de tot somni dogmàtic a l'hora d'organitzar l'experiència i la comprensió del món, però sembla prendre més empena i vigor en períodes que, com el nostre, es veuen particularment amenaçats per la falta de confiança i la precarietat de referents.

En el cas concret de la medicina, la intensitat dels canvis experimentats pels discursos i les pràctiques de la salut en els últims anys convida obertament a embarcar-se en un exercici semblant i a esbrinar no sols els punts forts i les oportunitats que hi impliquen, sinó també els principals riscos i reptes que hi plantegen. En aquest sentit, una caracterització preliminar de la medicina contemporània obliga a definir-la com un conjunt sovint dispers de pràctiques altament especialitzades i tecnificades, centrades en els fonaments somàtics de la malaltia i desenvolupades en el marc d'unes xarxes assistencials i d'uns discursos institucionals sobre la salut creixentment socialitzats. Esquemàticament, doncs, podem dir que els dos eixos bàsics sobre els quals s'organitza l'evolució recent dels sistemes mèdics als països occidentals no són sinó la tecnificació i la socialització, de manera que qualsevol anàlisi acurada dels problemes més debatuts que arrossega la pràctica mèdica actual –unidimensionalisme biològic, deshumanització, crisi axiològica o medicalització– hauria de començar per determinar-ne i aclarir-ne la natura i les implicacions més significatives.

Possibilitats en aquest sentit se'ns ofereixen, justament, remetent-nos a algunes obres ja clàssiques de la crítica cultural contemporània, com és el cas de la *Meditación de la técnica* de José Ortega y Gasset. Encara que no es compta entre els títols d'Ortega més coneguts pel gran públic, la *Meditación* –publicada originalment com una sèrie d'articles apareguts al diari argentí *La Nación* al llarg de l'any 1935– constitueix, sense dubte, un dels textos de millor factura de l'assagística espanyola del segle XX, i suposa, més concretament, una brillant

© Fundación José Ortega y Gasset. Madrid. Fotograf: Franky

José Ortega y Gasset, 1953.

«UNA CARACTERITZACIÓ PRELIMINAR DE LA MEDICINA CONTEMPORÀNIA OBLIGA A DEFINIR-LA COM UN CONJUNT SOVINT DISPERS DE PRÀCTIQUES ALTAMENT ESPECIALITZADES I TECNIFICADES»

contribució no sols a l'aclariment conceptual del fenomen de la tècnica, sinó a la comprensió de la seua pròpia evolució històrica i dels aspectes i conseqüències més rellevants del tecnicisme modern. Com es veurà, les idees bàsiques del text, que fou prompte traduït a nombrosos idiomes i va gaudir d'una ampla circulació en els anys posteriors a la Segona Guerra Mundial, resulten encara avui de la major actualitat, i revesteixen, si més no, un interès especial per a qualsevol observador atent de la tecnomedicina contemporània.

En aquest assaig, Ortega planteja, en primer lloc, que la tècnica no és sinó reforma de la natura, «d'aquesta natura que ens fa necessitats i menesterosos». D'aquesta manera, la tècnica crea una nova natura, una *sobre-natura* que ha de veure's com l'expressió suprema de la relació sempre mediata de l'ésser humà amb el seu entorn: d'una banda, la tècnica es deriva d'una sèrie de necessitats que contribueix a satisfer; però, com a activitat específicament humana, la seua major condició de possibilitat rau justament en el fet que l'ésser humà és l'únic vivent capaç d'una renúncia temporal a la satisfacció immediata dels seus instints. La tècnica, en conseqüència, no és un fenomen intel·ligible en termes estrictament biològics, ja que, en realitat, no suposa una adaptació del subjecte al medi, sinó, inversament, l'adaptació del medi al subjecte. En aquest sentit, Ortega subratlla que les necessitats humanes van sempre més enllà de les pulsions biològiques, i hi inclouen tant allò objectivament necessari com allò que és superflu. La vida humana, de fet, sempre aspira al benestar, a la *vida bona*, que constitueix així «la necessitat de les necessitats»; ésser humà, tècnica i benestar són, en última instància, sinònims.

Però, com que les idees i expectatives al voltant de la vida bona varien històricament i socialment, l'orientació de la tècnica també es transforma amb aquestes. Des del punt de vista d'Ortega, per tant, no hi ha una tècnica en si, sinó una pluralitat de tècniques que es corresponen amb diferents concepcions del benestar. D'això se'n dedueix, d'una banda, que la idea de progrés és intrínsecament errònia —assumeix que els éssers humans han desitjat sempre el mateix—, però, també, que una determinació de la natura

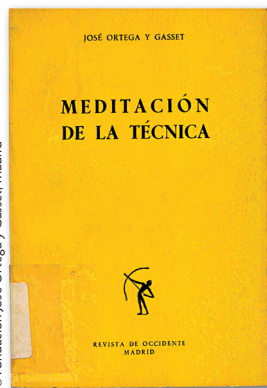
de l'acció tècnica tan sols pot obtenir-se des d'una perspectiva externa a ella mateixa. Per a Ortega, aquesta relativitat del fet tècnic s'explica pels imperatius de la raó vital i per la particular constitució antropològica de l'ésser humà —en paraules seues, «una mena de centaure ontològic»—; part de la natura i extranatural alhora, l'ésser humà és biologia i biografia, animal i programa, esbós, projecte. Per aquest motiu, la natura no és per a ell sinó circumstància,

és a dir, «el pur sistema de facilitats i dificultats amb què es troba l'home programàtic». I, alleujant-lo de l'esforç que suposa la satisfacció de les seues necessitats, la tècnica serà justament l'encarregada d'ajudar-lo en el desplegament del seu projecte vital.

Pel que fa al desenvolupament de la civilització científica i tècnica moderna, aquest és analitzat per Ortega com el resultat d'un procés històric que ha conduït a una percepció creixent per part dels humans de la seua capacitat tècnica, és a dir, a la presència d'una consciència progressivament major de la inesgotable varietat de possibilitats ofertes per la tècnica. La tècnica moderna, la «tècnica del tècnic», es distingeix, doncs, de les tècniques premodernes —la «tècnica de l'atzar» i la «tècnica de l'artesà»— per la confiança i diafanitat amb què l'ésser humà s'hi mou. El fonament d'aquesta confiança ha de buscar-se en l'estreta vinculació —constitutiva del tecnicisme modern i formulada ja precoçment als cèlebres aforismes del *Novum Organon* baconià— que consolida la *nuova scienza* post-renacentista entre la tècnica i la ciència, i que resulta de la seua convergència en els mètodes de l'anàlisi i l'experimentació. El tecnicisme modern ha permès així una extensió

del domini i control de la natura que no té comparació en la història, però, com emfàticament assenyala Ortega, la seua desmesurada *hubris* ha generat una profunda alteració en la relació de l'ésser humà amb la tècnica de la qual es deriven greus conseqüències per a la nostra cultura.

En primer lloc, la tècnica moderna ha esdevingut per a nosaltres moderns una nova natura de la qual depenem tan totalment que no sols no podem ja viure sense, sinó que tendim a prendre-la com un fet natural o evident en ell mateix. Aquesta naturalització de la tècnica ha conduït

**«LA “MEDITACIÓ” D’ORTEGA
SUPOSA UNA BRILLANT
CONTRIBUCIÓ NO SOLS
A LA CLARIFICACIÓ
CONCEPTUAL DEL FENOMEN
DE LA TÈCNICA, SINÓ
A LA COMPENSIÓ
DE LA SEUA PRÒPIA
EVOLUCIÓ HISTÒRICA
I DELS ASPECTES
I CONSEQÜÈNCIES MÉS
RELLEVANTS DEL
TECNICISME MODERN»**

així a una mena de nou primitivisme per virtut del qual –com ja s’advertia en *La rebel·lió de les masses*– l’home modern es troba en mans de la tècnica en el mateix grau en què el primitiu ho estava respecte de la natura. Però, a més, el tecnicisme modern ha forjat una emancipació de la tècnica que ha acabat entronitzant-la com un fi en si mateix, de manera que aquesta ha deixat de constituir un mitjà per a la realització d’una certa idea del benestar per a convertir-se en la idea i el pla mateix. En conseqüència, l’ésser humà ha oblidat que en un principi foren justament les seues idees al voltant d’una vida millor les que animaren els avenços de la tècnica. I aquest oblit ha de veure’s com una expressió més de l’esclerosi de les idees i de l’atròfia de fins i desitjos característiques de la modernitat: «potser la malaltia bàsica del nostre temps és la crisi del desig, i per això sembla que tota la fabulosa potencialitat de la tècnica no ens serveix de res», conclou Ortega amb amargor.

■ LA VIGÈNCIA D’ORTEGA Y GASSET

Aquestes són, en una síntesi necessàriament breu, algunes de les idees centrals de *La meditació de la tècnica*. Amb l’empenta actual dels estudis històrics, sociològics i filosòfics sobre la tecnociència, resulta comprensible que les tesis d’Ortega hagen despertat una atenció especial en els últims anys, però la seua vigència pot avalar-se també atenent al cas particular de l’evolució de la pràctica mèdica contemporània. De fet, la centralitat de les qüestions relacionades amb la tecnificació i les retòriques del benestar en el marc dels grans debats plantejats per la medicina actual convida a reconsiderar l’aportació d’Ortega i es pot prendre com un excel·lent punt de partida per tal de calibrar de nou l’abast de la seua incisiva anàlisi del tecnicisme modern. Com s’ha vist, el tret fonamental d’aquest tecnicisme resideix per a Ortega en l’emancipació respecte de qualsevol noció o idea prèvia del benestar com a vida bona o col·lectivament desitjada, de manera que, amb tota la sofisticació dels seus èxits, la tècnica moderna s’ha tornat perillosament autosuficient, és a dir, sembla haver abolit la mateixa relativitat del fet tècnic i la dependència d’aquest de qualsevol projecte antropològic. I, en aquest sentit, cal dir que gairebé en cap àmbit de la tecnociència actual resulta aquest dictamen més encertat i fàcil de confirmar que en el de la medicina.

Els innegables i espectaculars avenços preventius, diagnòstics i terapèutics de l’últim segle i mig s’han donat en gran part com a conseqüència d’un imparable procés de tecnificació que ha modificat substancialment els patrons de salut i malaltia de la població i l’estructura mateixa del saber mèdic, però que, al mateix temps, ha

© Fundación José Ortega y Gasset, Madrid. Fotograf. S. Chapeau-Yalov

José Ortega y Gasset fotografiat l’any 1953 a Munic.

**«LA TÈCNICA MODERNA HA ESDEVINGUT
UNA NOVA NATURA DE LA QUAL
DEPENEM TAN TOTALMENT QUE NO SOLS
NO PODEM JA VIURE SENSE, SINÓ QUE
TENDIM A PRENDRE-LA COM UN FET
NATURAL O EVIDENT EN ELL MATEIX»**

situat clínics i investigadors en una posició extremadament precària a l'hora d'afrontar els peremptoris dilemes axiològics derivats d'aquests mateixos avenços de la medicina. Per esmentar tan sols alguns exemples, resulta inqüestionable que l'extraordinària inquietud que generen en l'actualitat els debats al voltant de la prolongació artificial de la vida i l'eutanàsia, les possibilitats de diagnòstic i manipulació genètica o els problemes relacionats amb la cronicitat i la dependència són deguts en gran mesura a la mateixa natura d'un paradigma que tan sols permet consideracions respecte dels mitjans, però en què la discussió al voltant dels fins sempre queda suspesa en el buit més absolut. Així les coses, resulta lògic que els esforços recents de la bioètica per tal d'elaborar un discurs substantiu i normatiu que avale les pràctiques mèdiques desperten sovint un bon grapat de recels i suspicàcies, perquè no és gens difícil veure-hi una problemàtica estratègia de tecnificació de la reflexivitat que, en qualsevol cas, sembla del tot insuficient per afrontar la precarietat axiològica essencial que envolta la tecnomedicina actual.

D'una altra banda, no deixa de ser curiós que, almenys des de la formulació canònica de l'OMS el 1946 i en el marc d'una forta tendència cap a la socialització dels seus discursos i pràctiques, la medicina dels nostres dies haja declarat la promoció integral del benestar i no sols l'absència de malaltia com l'horitzó de les seues actuacions, de manera que, si hi ha un programa que defineix de manera característica la retòrica regulativa que l'inspira, aquest és justament el del benestar. Interpretant Ortega d'una manera superficial, podria semblar, doncs, que el compromís amb el benestar ha implicat la subordinació de la tecnociència mèdica actual a una sèrie de fins i metes prèviament definides, quan, en realitat, el que ha comportat ha estat més aviat una colonització inusitada de nombroses esferes del món de la vida per la racionalitat mèdica i una enorme inflació d'expectatives respecte de la medicina que genera grans dosis de frustració i conflicte. Així doncs, i tant si s'entén com el resultat de certes demandes socialitzants del capitalisme avançat o com la conseqüència de determinades estratègies biopolítiques o de subjectivació requerides per la modernitat, el procés de medicalització a què assistim en les últimes dècades no s'ha de veure sinó com l'expressió d'una societat que ha acabat tecnificant el benestar mateix.

**«NO DEIXA DE SER CURIÓS
QUE LA MEDICINA
DELS NOSTRES DIES HAJA
DECLARAT LA PROMOCIÓ
INTEGRAL DEL BENESTAR
I NO SOLS L'ABSÈNCIA
DE MALALTIA COM
L'HORIZÓ DE LES SEUES
ACTUACIONS»**

Arribats a aquest punt, caldria afegir que, si bé la racionalització del benestar representa una bona mostra de la tecnificació que ha patit el nostre món de la vida, resulta difícil no veure justament en la socialització de les pràctiques assistencials una de les majors condicions històriques de possibilitat de la mateixa tecnomedicina. En aquest sentit, és un fet que la medicina moderna i l'especialisme mèdic contemporani no han tingut el seu origen en la cort, és a dir, en la cooperació dels experts enfront del cos dels malalts més importants –reis, prínceps, etc...– sinó en el context relativament anònim de l'hospital. La funcionalitat de l'hospital modern es troba així estretament lligada a la seua constitució com un espai en què els professionals poden fer front a un malalt universal i anònim, és a dir, en el qual poden dis-

tanciar-se de tots aquells atributs particulars del malalt que no són rellevants per a redefinir-lo com a cas. Dit en altres paraules, la deshumanització de la qual sovint s'acusa la medicina actual té les arrels no sols en l'aclaparadora tecnificació dels seus procediments diagnòstics i terapèutics, sinó també en una socialització de la mirada mèdica sense la qual aquests difícilment haurien pogut desenvolupar-se.

En qualsevol cas, aquestes consideracions no resten un àpex de vàlidesa al diagnòstic d'Ortega, i

si bé és cert que les seues idees, com les d'altres crítiques il·lustres de la tècnica moderna com ara Jaspers o Heidegger, transmeten sovint un pessimisme excessiu que oblida la magnitud i el valor de moltes aportacions de la modernitat, hom no pot sinó confirmar la seua peremptòria actualitat. Perquè per a la medicina –com per a nosaltres–, el problema principal i més urgent ja fa temps que han deixat d'ésser els anys que viurem, sinó com i per a què els viurem. ☺

BIBLIOGRAFIA

- BARONA, J. L., 2004. *Salud, tecnología y saber médico*. Editorial Universitaria Ramón Areces. Madrid.
- DE HARO, A., 2004. «Análisis evolutivo de la idea de progreso: proyección actual de *Meditación de la técnica* de José Ortega y Gasset». *Revista de Estudios Ortegaianos*, 8/9: 185-217.
- HANSON, M. J. i D. CALLAHAN, 1999. *The Goals of Medicine*. Georgetown University Press. Washington DC.
- ORTEGA Y GASSET, J., 1982. *Meditación de la técnica y otros ensayos sobre ciencia y filosofía*. Revista de Occidente. Madrid (primera edició en Espanya-Calpe-Argentina, 1939).
- REVISTA DE OCCIDENTE, 2000. «Ortega y la sociedad tecnológica». Número monogràfic 228.

Enric J. Novella. Metge especialista en Psiquiatria i Llicenciat en Filosofia, València.